

ПИРОЖКОВА Ю. В.,

orcid.org/0000-0003-4644-6270

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності

(Запорізький національний університет)

ЛАРКІН М.О.,

orcid.org/0000-0002-4676-460X

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності

(Запорізький національний університет)

МЕЛЬКОВСЬКИЙ О. В.,

orcid.org/0000-0001-8916-5343

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності

(Запорізький національний університет)

ДЯДЕЧКО І. С.,

orcid.org/0000-0001-5709-9150

кандидат наук з фізичного виховання
і спорту, доцент кафедри фізичної
культури і спорту

(Запорізький національний університет)

УДК 351.74:796.85]:341.231.14(477:4)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.71>

САМОЗАХИСТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ: БАЛАНС ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

У статті досліджено проблеми самозахисту у професійній діяльності правоохоронця крізь призму забезпечення балансу між застосуванням сили та дотриманням прав людини відповідно до європейських стандартів. Актуальність обраної тематики зумовлена зростанням суспільної та наукової уваги до правомірності дій правоохоронців у ситуаціях застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, особливо в умовах підвищеного рівня загроз безпеці, воєнного стану та трансформації криміногенної ситуації. Водночас зростає необхідність забезпечення належного рівня захисту не лише прав і свобод людини, а й життя, здоров'я та професійної безпеки самих правоохоронців.

Обґрунтовується, що самозахист правоохоронця має подвійну правову природу. З одного боку, він є невід'ємним природним правом людини, тісно пов'язаним із правом на життя та особисту безпеку, а з іншого - виступає елементом професійної діяльності, що здійснюється в межах реалізації владних

повноважень держави та застосування державного примусу. Така специфіка зумовлює підвищені вимоги до правового регулювання самозахисту та необхідність чіткого визначення меж допустимого застосування сили, з урахуванням публічного інтересу, принципу верховенства права та обов'язку держави гарантувати дотримання прав людини.

Особливу увагу приділено аналізу ключових європейських і міжнародних стандартів у сфері застосування сили правоохоронцями, зокрема принципів необхідності, пропорційності та мінімізації шкоди, які розглядаються як базові критерії оцінки правомірності дій правоохоронця у ситуаціях самозахисту. Підкреслюється, що застосування сили має вимушений характер і допускається виключно у випадках, коли ненасильницькі засоби є неефективними або очевидно недостатніми для усунення реальної загрози життю чи здоров'ю правоохоронця або інших осіб. Самозахист у професійній діяльності правоохоронця не може ґрунтуватися виключно на суб'єктивному сприйнятті небезпеки, а повинен відповідати об'єктивним критеріям правомірності, передбачуваності та контролю.

Наголошується, що європейські стандарти, сформовані в межах Ради Європи, практики Європейського суду з прав людини та універсальних документів Організації Об'єднаних Націй, не заперечують право правоохоронця на самозахист. Водночас вони вимагають його реалізації за умов чіткої правової регламентації, належної професійної підготовки, інституційної підзвітності та ефективного контролю за кожним випадком застосування сили. Підкреслюється, що відсутність чітких алгоритмів дій, прогалини у нормативному регулюванні та недостатній рівень підготовки правоохоронців створюють ризики як порушення прав людини, так і необґрунтованого притягнення правоохоронців до юридичної відповідальності за виконання службових обов'язків.

Обґрунтовується висновок, що досягнення балансу між самозахистом правоохоронця та дотриманням прав людини можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує вдосконалення нормативно-правового регулювання, впровадження чітких практичних алгоритмів застосування сили, належну професійну підготовку з акцентом на деескалацію конфліктів, а також орієнтацію на європейські правозахисні стандарти. Зроблено висновок, що право на самозахист правоохоронця та захист прав людини не є взаємовиключними категоріями. Навпаки, вони повинні розглядатися як взаємодоповнюючі елементи функціонування правової держави, спрямовані на забезпечення законності, безпеки, професійної ефективності правоохоронної діяльності та зміцнення довіри суспільства до правоохоронних органів.

Ключові слова: *самозахист, особиста безпека, правоохоронець, правоохоронна діяльність, службова діяльність, застосування сили, екстремальні ситуації, права людини, пропорційність, міжнародні стандарти.*

Pyrozhkova Yu. V., Larkin M. O., Melkovskiy O. V., Dyadechko I. Ye.
Self-Defense in the Professional Activity of Law Enforcement Officers: Balancing the Use of Force and the Protection of Human Rights through the Prism of European Standards

The article presents a comprehensive study of the issue of self-defense in the professional activities of law enforcement officers through the lens of balancing the use of force and the observance of human rights in accordance with European standards. The relevance of this topic is determined by growing societal and scholarly attention to the legitimacy of law enforcement actions in situations involving the use of physical force, special means, and firearms, especially under conditions

of heightened security threats, martial law, and transformations in the criminogenic situation. At the same time, there is an increasing need to ensure adequate protection not only of human rights and freedoms but also of the life, health, and professional safety of law enforcement officers themselves.

The study substantiates that the self-defense of law enforcement officers has a dual legal nature. On the one hand, it is an inalienable human right closely linked to the right to life and personal safety; on the other hand, it is an element of professional activity exercised within the framework of state authority and coercion. This specificity imposes higher requirements on the legal regulation of self-defense and the need for a clear definition of the limits of permissible use of force, considering public interest, the principle of the rule of law, and the state's obligation to guarantee human rights.

Particular attention is paid to the analysis of key European and international standards in the field of law enforcement use of force, in particular the principles of necessity, proportionality, and harm minimization, which are considered as fundamental criteria for evaluating the lawfulness of actions in self-defense situations. It is emphasized that the use of force must be compulsory and allowed only in cases where non-violent measures are ineffective or clearly insufficient to eliminate a real threat to the life or health of the officer or others. Self-defense in professional law enforcement activity cannot be based solely on a subjective perception of danger but must comply with objective criteria of lawfulness, predictability, and control.

The article highlights that European standards developed within the Council of Europe, the practice of the European Court of Human Rights, and universal UN instruments do not deny law enforcement officers the right to self-defense. However, they require its implementation under conditions of clear legal regulation, proper professional training, institutional accountability, and effective oversight of every case of force application. The lack of clear procedural algorithms, gaps in legal regulation, and insufficient training of law enforcement officers create risks both of human rights violations and of unjustified legal liability for officers in the performance of their duties.

The study concludes that achieving a balance between self-defense and the observance of human rights is possible only through a comprehensive approach combining improved legal regulation, implementation of clear practical algorithms for the use of force, proper professional training with a focus on conflict de-escalation, and alignment with European human rights standards. It is concluded that the right to self-defense and the protection of human rights are not mutually exclusive categories. On the contrary, they should be considered complementary elements of the functioning of a rule-of-law state, aimed at ensuring legality, security, professional efficiency of law enforcement activities, and strengthening public trust in law enforcement agencies.

Key words: *self-defense, personal safety, law enforcement officer, law enforcement activity, use of force, extreme situations, human rights, proportionality, international standards.*

Постановка проблеми. Питання правових, етичних та професійних аспектів самозахисту у професійній діяльності правоохоронця є одним із найскладніших та дискусійних у сучасному праві, оскільки перебуває на перетині двох взаємопов'язаних, але потенційно конфліктних цінностей: забезпечення особистої безпеки представника державної влади та гарантування прав і свобод людини. Актуальність цієї проблеми особливо зростає в умовах воєнного конфлікту в Україні, коли правоохоронні органи залучені до захисту громадян, підтримання правопорядку та забезпечення безпеки у прифронтових регіонах, де існує високий рівень зовнішніх загроз, диверсій та підвищеної суспільної небезпеки. Ситуація ускладнюється реформуванням системи правоохоронних органів, збільшенням навантаження на персонал та необхідністю оперативного реагування на загрози життю й здоров'ю

громадян. Одночасно постає питання визначення меж застосування сили правоохоронцями під час виконання службових обов'язків у ситуаціях самозахисту, адже, як слушно зазначає О. Журавель при дослідженні питання чи зобов'язаний поліцейський ризикувати своїм життям у процесі виконання службових обов'язків, «... сучасне українське законодавство не містить чіткої відповіді на запитання, у яких саме випадках ризик є припустимим і необхідним, а в яких - неприпустимим» [1, с. 6]. Недотримання чітких правил та належної професійної підготовки може призводити до надмірного або необґрунтованого застосування сили, що створює ризик порушення прав людини та підриває довіру суспільства до правоохоронних органів. У цьому контексті забезпечення балансу між правом правоохоронця на самозахист і дотриманням прав людини стає ключовим викликом сучасної правової практики, на якому зосереджені сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження.

Метою дослідження є аналіз проблемних питань щодо співвідношення самозахисту (особистої безпеки) правоохоронця під час виконання службових завдань в умовах підвищеного ризику, у контексті основних підходів досягнення балансу між застосуванням сили та дотриманням прав людини; аналіз прогалин у законодавстві, виявлення недоліків у практиці правозастосування та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності, безпеки та законності дій правоохоронців.

Стан опрацювання проблематики. Проведені дослідження свідчать, що проблематика самозахисту та кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів стабільно перебуває у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних учених-юристів. Зокрема, прийомам самозахисту, питанням особистої безпеки, навчання технікам фізичного примусу, алгоритмам дій в умовах надзвичайних та екстремальних ситуацій як важливим складовим підготовки здобувачів вищої освіти зі специфічними умовами навчання приділено увагу в працях Д. Анісімова, Р. Атаманюка, В. Біліченка, А. Іванющенкова, Д. Казначєєва, О. Магди, А. Плахотного, В. Покайчука, В. Поливанюка та ін. [2-6]. Результати наукових досліджень знайшли практичне втілення у навчально-методичних розробках, зокрема у навчальному посібнику «Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій» за редакцією В. Грибана (2018 р.), «Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів» за редакцією В. Поливанюка (2019 р.), навчально-методичному посібнику Тьорло О., Музики Б., Флуд О. «Застосування заходів фізичного впливу в обмеженому просторі» (2020 р.), методичних рекомендаціях «Особиста безпека працівників поліції під час виконання службових обов'язків» за редакцією В. Поливанюка (2021 р.) [7-10] та ін. Однак, попри значний масив напрацьовань у цій сфері, на практиці й досі залишаються невирішеними питання забезпечення балансу між застосуванням сили правоохоронцем під час виконання службових обов'язків і дотриманням прав людини. Наявність цієї прогалини, в поєднанні з посиленням безпекових загроз, зумовлює актуальність проведення відповідного дослідження.

Виклад основного матеріалу. У процесі виконання службових обов'язків правоохоронці систематично стикаються з ситуаціями підвищеної небезпеки, що об'єктивно зумовлює необхідність застосування сили з метою самозахисту та захисту інших осіб. Самозахист традиційно розглядається як природне право людини, тісно пов'язане з правом на життя та особисту безпеку. У контексті професійної діяльності правоохоронця це право набуває специфічного змісту, оскільки реалізується в умовах здійснення владних повноважень і застосування примусу від імені держави. Правоохоронець, виконуючи службові обов'язки, не втрачає статусу носія прав людини, включаючи право на самозахист. Водночас його не можуть оцінюватися виключно крізь призму індивідуальної самооборони, оскільки вони завжди пов'язані з публічним інтересом та відповідальністю держави. Саме ця подвійна природа самозахисту - як індивідуального права і як елементу професійної діяльності - зумовлює необхідність особливого правового регулювання.

Аналізуючи зазначене питання, перш за все слід спиратися на результати досліджень і висновки, викладені у кримінологічних дослідженнях, присвячених узагальненню даних щодо стану злочинності в Україні у 2021-2024 рр., підготовлених у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні

прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України [11, с. 64-65]. Статистичні дані свідчать про збільшення рівня злочинності в Україні протягом 2021-2024 рр. у понад півтора рази. При цьому, за оцінками демографів, чисельність населення України на початок 2022 р. становила близько 42 млн. осіб, тоді як станом на липень 2024 р. - 35,8 млн. осіб, у тому числі на територіях, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження у повному обсязі, - лише 31,1 млн. осіб [11]. Таким чином, за три роки війни Україна втратила майже чверть свого населення. Попри істотне скорочення чисельності населення, показники злочинності не лише не зменшилися, а навпаки - демонструють стійку тенденцію до зростання, що свідчить про трансформацію криміногенної ситуації в умовах воєнного стану. Крім того, як цілком справедливо зазначає М. Колодязний, зростання спостерігається і за низкою криміногенних маркерів, які вказують на істотний вплив війни на українське суспільство. Йдеться, зокрема, про військові кримінальні правопорушення, злочини проти основ національної безпеки, кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи, кримінальні правопорушення, учинені з використанням зброї і боєприпасів, та багато інших. У цьому контексті злочинність в Україні у 2025 р. обґрунтовано характеризується як специфічний тип злочинності, притаманний воєнному часу (воєнний тип злочинності) [12, с. 65]. Особливої уваги потребують кримінальні правопорушення проти авторитету державних органів. Так, у 2022 році найбільшу частку серед кримінальних правопорушень проти авторитету державних органів становили погрози або насильство щодо працівників правоохоронних органів (ст. 345 КК України), які склали 58,2%. Значною була також частка опору представникам влади, у тому числі працівникам правоохоронних органів, державним та приватним виконавцям, членам громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцям та уповноваженим особам Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України), що становила 16,4% [13, с. 366]. Згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора, у 2025 році органами прокуратури обліковано 21450 кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів. Серед них значну частку становлять погрози або насильство стосовно працівників правоохоронних органів (ст. 345 КК України) - 796, а також опір представникам влади, у тому числі працівникам правоохоронних органів (ст. 342 КК України) - 212 випадків [14].

Наведені статистичні дані свідчать про те, що у професійній діяльності правоохоронця питання особистої безпеки набуває першочергового значення, оскільки виконання службових обов'язків щоденно здійснюється в умовах підвищеного ризику, зумовленого правовим режимом воєнного стану. Зростання рівня злочинності за одночасного скорочення чисельності населення, поширення насильницьких форм кримінальної поведінки, а також збільшення кількості посягань на авторитет і безпеку працівників правоохоронних органів істотно підвищують загрози для їх життя і здоров'я та зумовлюють необхідність формування й реалізації системного підходу до забезпечення особистої безпеки правоохоронців. Водночас поділяємо позицію Д. Анісімова, який, досліджуючи правове регулювання застосування фізичної сили працівниками поліції в умовах воєнного стану (Legal regulation of the use of physical force by police officers under martial law (2024 p.) [15]), зазначає, що застосування фізичної сили поліцейськими в таких умовах пов'язане з необхідністю досягнення балансу між забезпеченням публічної безпеки та дотриманням прав людини. Воєнний стан передбачає розширення повноважень поліції з метою оперативного реагування на актуальні загрози, однак водночас створює потенційні ризики зловживання владою та порушення прав і свобод громадян. Чинне нормативно-правове регулювання нерідко не містить достатньо чітких орієнтирів щодо меж і пропорційності застосування фізичної сили, що зумовлює виникнення правових і етичних конфліктів в умовах посиленого забезпечення правопорядку.

Самозахист у професійній діяльності правоохоронця не може розглядатися як необмежене виправдання будь-якого застосування сили, адже кожен випадок застосування сили

з боку держави підлягає суворому контролю з огляду на зобов'язання щодо дотримання прав людини. У практиці європейських держав проблема полягає не у самому визнанні права правоохоронця на самозахист, а у визначенні допустимих меж його реалізації та забезпеченні балансу між інтересами безпеки і вимогами прав людини. Самозахист у професійній діяльності правоохоронця не може бути зведений до суб'єктивного відчуття небезпеки, а має ґрунтуватися на об'єктивній оцінці ситуації та відповідності дій установленим правовим стандартам. У цьому контексті цілком справедливим вбачається висновок Д. Бейлі, який у 2001 році, на підставі аналізу широкого кола нормативних приписів, серед вимог суспільства до поліцейської діяльності виокремлює такі вимоги до випадків застосування сили: «...поліція повинна захищати права людини, особливо ті, які є необхідними для вільної політичної діяльності у демократичному суспільстві. Поліція має впроваджувати процедури та нормативні акти, які унеможливають здійснення свавільних арештів та затримань... У поліцейських підрозділах має бути запроваджено спеціальне навчання персоналу з метою забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ. Випадки застосування сили та фізичного примусу мають бути суворо регламентовані детальними нормативними приписами, в переважній більшості - санкціоновані та ретельно розглянуті керівництвом поліції спільно з іншими інстанціями, що контролюють діяльність поліції» [16].

Не вдаючись у детальний аналіз наукових розробок (дослідження Д. Анісімова, О. Артем'єва, Р. Атаманюка, С. Бортника, І. Вітика, В. Костюка, А. Плахотніки, Д. Казначєєва, О. Шевченко, Т. Шевченка та ін.), присвячених розв'язанню проблем особистої безпеки як складника професійної діяльності правоохоронця, слід зазначити, що питання вдосконалення правового регулювання (з метою зведення до можливого мінімуму негативних проявів як у професійній, так і в повсякденній діяльності правоохоронця) є предметом сталого наукового інтересу вітчизняних учених-юристів. У межах відповідних досліджень здійснюється аналіз чинної нормативно-правової бази, а також виокремлюються наявні прогалини, колізії та недоліки правового регулювання, що впливають на рівень безпеки професійної діяльності при виконанні службових обов'язків. Основні нормативно-праві акти в цій сфері: Конституція України, Кодекс законів про працю України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний Кодекс України, Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VII «Про національну безпеку України», Закон України від 02.07.2015 р. № 58-VIII «Про Національну поліцію», Закон України від 23.12.1993р. № 3781-XII «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV (редакція станом на 01.01.2026 р.) «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», Постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 року № 337 «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», Наказ МВС України № 1346 від 27 грудня 2002 року «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України», Наказ МВС України від 01 лютого 2016 року № 70 «Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю», Наказ МВС України від 07 липня 2017 року № 577 «Про організацію службової діяльності поліції охорони з питань забезпечення фізичної охорони об'єктів» тощо. При цьому, враховуючи факт високого ступеня ймовірності можливого вторгнення в сферу прав і свобод людини проведено детальний аналіз розділів відповідних Законів (ст.42-46 Закону України «Про національну поліцію», ст.13-18 Закону України «Про Національну гвардію України» тощо), в яких врегульовано умови і межі застосування заходів примусу: фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Це означає, що правоохоронці мають право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю, в тому числі і для забезпечення особистої безпеки, тільки в передбачених Законом випадках і порядку, а також відповідно до переліку та Правил застосування спеціальних засобів, які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 року № 1024.

Особливий правовий режим воєнного стану спричинив зміни у діяльності майже всіх інституцій держави. Нові повноваження отримали й правоохоронні органи України, зокрема

набули чинності зміни до Закону України «Про Національну поліцію», внесені Законом України від 15.03.2022 р. № 2123-IX «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану», якими передбачено розширення повноважень на період введення в Україні воєнного стану та 60 днів після його припинення або скасування. Воєнний стан як особливий правовий режим, став підставою для надання органам Національної поліції повноважень посилити необхідні та законні заходи безпеки, серед яких:

- під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби (ч. 4 ст. 42 Закону);
- під час дії воєнного стану поліцейський має право застосовувати заходи примусу, передбачені цією статтею стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, без врахування вимог та заборон, передбачених статтею 43, частинами четвертою та п'ятою статті 45, а також частиною дев'ятою статті 46 цього Закону (ч. 9 ст. 42 Закону);
- під час дії воєнного стану у разі застосування поліцейським заходу примусу стосовно осіб, які здійснюють агресію проти України, та завдання зазначеним особам тілесних ушкоджень, каліцтва, застосування вогнепальної зброї, за наявності можливості, з урахуванням подій на відповідній території, поліцейський усно або за допомогою засобів комунікаційного зв'язку повідомляє свого безпосереднього керівника, який у разі необхідності за можливості повідомляє центральний орган управління поліції та відповідного прокурора» (ч. 9 ст. 42) [17-18].

Враховуючи реалії воєнного часу, якими обумовлено розширення повноважень поліції щодо застосування сили зокрема стосовно осіб, які беруть участь у збройній агресії, в українських наукових дослідженнях акцентується увага на ризиках порушення прав людини, оскільки правила застосування сили в надзвичайних ситуаціях не мають достатньо чіткого нормативного врегулювання, відсутній чіткий алгоритм її застосування, перелік підстав для застосування у надзвичайних ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану [15], що свідчить про наявність прогалин у законодавстві, які потребують подальшого вдосконалення. Саме тому особливого значення набувають європейські стандарти, сформовані у межах Ради Європи, практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), а також універсальні стандарти Організації Об'єднаних Націй, які формують етичні засади, «каркас», в яких застосування сили розглядається як крайній засіб реагування на загрозу та є допустимим лише за умови дотримання базових принципів, що становлять основу сучасних європейських і міжнародних стандартів, зокрема принципів необхідності, пропорційності та мінімізації шкоди. Зазначені принципи закріплені у Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, ухвалених ООН у 1990 році [22]. Вони також активно використовуються у практиці ЄСПЛ як критерії оцінки правомірності дій правоохоронців та передбачають, що посадові особи правоохоронних органів повинні застосовувати силу лише як крайній захід і лише у випадках, коли менш інтенсивні засоби виявилися неефективними, оскільки самозахист у професійній діяльності правоохоронця не може бути зведений до суб'єктивного відчуття небезпеки, а має ґрунтуватися на об'єктивній оцінці ситуації та відповідності дій установленим правовим стандартам.

Європейські стандарти у сфері застосування сили правоохоронцями формуються насамперед у межах Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ. Особливе значення мають статті 2 (право на життя) та 3 (заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження). У своїй практиці ЄСПЛ не заперечує можливість застосування сили з боку правоохоронців, у тому числі з метою самозахисту. Водночас Суд послідовно наголошує, що таке застосування сили повинно бути «абсолютно необхідним» у конкретних обставинах справи (рішення у справах *McCann and Others v. the United Kingdom*, *Nachova and Others v. Bulgaria*, *Bouyid v. Belgium*).

Крім того, європейські стандарти включають вимоги щодо: чіткої правової регламентації повноважень правоохоронців; належної професійної підготовки; ефективного та незалежного розслідування кожного випадку застосування сили. Важливо підкреслити, що європейський підхід спрямований не на обмеження самозахисту правоохоронця, а на створення правових умов, за яких застосування сили є передбачуваним, контрольованим і виправданим. Баланс між самозахистом правоохоронця і дотриманням прав людини не означає пріоритету однієї цінності над іншою. Йдеться про їх узгодження в межах правової держави. Надмірне застосування сили призводить до порушення прав людини та підриває довіру до правоохоронних органів, тоді як необґрунтоване обмеження права на самозахист створює загрозу життю та здоров'ю самих правоохоронців. У цьому контексті ключовим є формування чітких алгоритмів дій у ситуаціях підвищеного ризику, а також забезпечення належної підготовки правоохоронців, зокрема у сфері деескалації конфліктів. Як зазначається у наукових дослідженнях, саме недостатня підготовка та правова невизначеність найчастіше стають причиною як порушень прав людини, так і необґрунтованого переслідування правоохоронців за виконання службових обов'язків (Goldsmith, 2005; Walker, Katz 2016)[23-24].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що проблема самозахисту правоохоронця в умовах воєнного стану є комплексною та міждисциплінарною, оскільки поєднує правові, етичні, професійні й безпекові аспекти здійснення владних повноважень. Воєнний стан суттєво трансформує умови виконання службових обов'язків правоохоронцями, підвищуючи рівень загроз для їх життя і здоров'я та одночасно ускладнюючи забезпечення належного рівня дотримання прав і свобод людини. Аналіз кримінологічних і статистичних даних свідчить про стійку тенденцію зростання злочинності в Україні в умовах воєнного часу, зокрема кримінальних правопорушень проти авторитету та безпеки правоохоронних органів. Це об'єктивно зумовлює зростання потреби у застосуванні сили з боку правоохоронців, у тому числі з метою самозахисту, що, своєю чергою, актуалізує питання визначення чітких правових меж такої діяльності.

Встановлено, що чинне нормативно-правове регулювання застосування фізичної сили правоохоронцями, з урахуванням змін, запроваджених у зв'язку з воєнним станом, хоча й розширює повноваження, водночас не забезпечує достатньої визначеності щодо алгоритмів дій у надзвичайних і бойових умовах. Відсутність чітко сформульованих критеріїв необхідності, пропорційності та допустимості застосування сили створює ризики як порушення прав людини, так і необґрунтованого притягнення правоохоронців до юридичної відповідальності за виконання службових обов'язків.

Особливе значення для формування національної моделі правового регулювання застосування сили мають європейські та міжнародні стандарти, зокрема практика Європейського суду з прав людини та Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї, ухвалені ООН. Їх аналіз свідчить, що ключовими критеріями правомірності застосування сили є принципи абсолютної необхідності, пропорційності та мінімізації шкоди, які мають бути інтегровані не лише у законодавство, а й у практику підготовки та діяльності правоохоронців.

З урахуванням викладеного зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення законодавства України у сфері застосування фізичної сили правоохоронцями в умовах воєнного стану, зокрема шляхом розроблення чітких алгоритмів дій у ситуаціях підвищеного ризику, деталізації підстав і меж самозахисту, а також посилення системи професійної підготовки з акцентом на деескалацію конфліктів і дотримання прав людини. Реалізація зазначених заходів сприятиме досягненню належного балансу між забезпеченням особистої безпеки правоохоронців та виконанням державою своїх зобов'язань у сфері захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Журавель О. Чи зобов'язаний поліцейський ризикувати своїм життям під час виконання обов'язків? *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. №2 С. 6-11. <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-01>

2. Анісімов Д. О. Застосування фізичної сили як складова особистої безпеки поліцейського: шляхи вдосконалення. *Молодий вчений*. 2020. № 2 (78). С. 270-272. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1350/1319>
3. Іванющенко А. В., Плахотний А. П. Особиста безпека як важливий складник у службовій діяльності поліцейських. *Modern problems of science, education and society : International scientific and practical conference* (Kyiv, 14-16 August 2023). Kyiv, 2023. P. 606-611.
4. Магда О. О. Тунельний зір в екстремальній ситуації у діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності* : тези доп. учасників XXIV наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 17 травня 2017 р.). Харків, 2017. С. 224-226.
5. Казначеев Д., Атаманюк Р. Особиста безпека працівників поліції під час виконання службових обов'язків у сучасних умовах. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29 лют. 2024р.). Дніпро, 2024. С. 369-371.
6. Покайчук В. Я., Поливанюк В. Д., Біліченко В. В. Поняття та загальні відомості особистої безпеки в підрозділах Національної поліції України. *Police activity in Ukraine and European countries: modern standards and unification options: collective monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2021. Pp. 320-341.
7. Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій : навч. посіб. / А. Є. Фоменко, Д. Г. Казначеев, О. І. Бойко ; за заг. ред. В. Г. Грибана. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 100 с.
8. Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів : навч. посіб. / за ред. В. Д. Поливанюка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 96 с.
9. Тьорло О. І., Музика Б. Ю., Флуд О. В. Застосування заходів фізичного впливу в обмеженому просторі : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 204 с.
10. Особиста безпека працівників поліції під час виконання службових обов'язків : метод. реком. / кол. авт.; ред. В. Д. Поливанюк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 68 с.
11. Про схвалення стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2024 № 922-р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024%D1%80#Text>
12. Колодяжний М.Г. Метаморфози злочинності в Україні під час війни та У повоєнний період : *Злочинність в Україні: сучасний стан та погляд у майбутнє* : матеріали заоч. наук.-практ. круглого столу (6 трав. 2025 р.) : електрон. наук. вид. / уклад. А. В. Калініна. Харків : Право, 2025. С. 64-65. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/05/Злочинність-в-Україні_2025_НДІ-ВПЗ.pdf
13. Юрків М.Т. Проблемні питання кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронного органу у Кримінальному кодексі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2025. Вип. 87 (3). С. 364-369. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.55>
14. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора за січень-грудень 2025. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusnennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
15. Anisimov D. Legal regulation of the use of physical force by police officers under martial law. *Проблеми сучасних трансформацій. Сер. : Право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 13. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-13-01-12>
16. Запровадження основних принципів захисту прав людини у реформуванні органів внутрішніх справ : Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zaprovadzhennya-osnovnyhji-pryntsypiv-zahystu-prav-lyudyny-u-reformuvannya-orhaniv-vnutrishnih-sprav/>
17. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

18. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Законом України від 15.03.2022 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>

19. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку : Принципи ООН. Міжнародний документ від 07.09.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334/conv.

20. Goldsmith A. Police Reform and the Problem of Trust. *Theoretical Criminology*, 2005. P-443-470. <https://doi.org/10.1177/1362480605057727>

21. Walker S., Katz Ch. The Police in America: An Introduction. McGraw-Hill, 2016. URL: <https://studentebookhub.com/wp-content/uploads/2024/preview/9781260236996.pdf>

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

